

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ ЗАСОБАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПЕРЕКЛАДІ ІСТОРИЧНОЇ ПОВІСТІ І.ФРАНКА «ЗАХАР БЕРКУТ» М.СКРИПНИК

Буслаєва К.О., магістр

Запорізький державний університет

Реалія як категорія перекладознавства вивчена ще недостатньо, щоб скласти однозначне трактування і визначення; не досліджено її лінгвістичну сутність, не вироблені чіткі критерії ідентифікації. Термін «реалія» уперше вжив А. Федоров у 1941 році [1] на позначення національно-специфічного об'єкту.

Виникнення реалій не залежить від наших уподобань, вони зумовлені суспільною необхідністю та позамовними чинниками. За робоче визначення терміна «реалія» у нашому дослідженні було прийнято дефініцію Р.П.Зорівчак: « Реалії - це монолексемні і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [2]. Згідно з концепцією Р.П.Зорівчак, до реалій можна зараховувати не тільки слова й словосполучення на рівні мовлення, а й фразеологізми, що за семантикою є історичними, побутовими чи етнографічними реаліями. Окремі дослідники (Шахова К.А., Баканов А.Г.[3]) зараховують до реалій топоніми й антропоніми. На наш погляд, вони мають рацію, бо такі слова сприяють створенню національного колориту, в них чути відгомін історії .

За реаліями закріплюється так звана фоновіа інформація, при передачі якої перекладач зустрічається з певними труднощами. Йдеться насамперед про реалії суспільно-побутового життя, про власні назви. На сучасному етапі, коли Україна є суверенною державою, особливо актуальною стала проблема передачі української вимови латиницею і навпаки. Сьогодні ми повинні повністю відмовитися від існуючої традиції передачі українських назв їх зросійщеними варіантами.

Об'єктом нашого дослідження є тексти оригіналу і англomовного перекладу історичної повісті І.Франка «Захар Беркут», виконаного М.Скрипник. Аналіз трансляційного перейменування реалій в англійському тексті показує, що здійснюється він двома способами. Перший – традиційним способом передачі українських “и” та “і” через англійське (латинське) “i”: Мирослава [4,11] - Miroslava [5,28], Данило[4,10] - Danilo[5,7-8], Романович[4,77] - Romanovich[5,60-61], Митько[4,60] - Mitko[5,83], Світовид[4,123] - Svitovid[5,179], Синевідськ[4,62] - Sinevidsk[5,86]. Другий спосіб полягає в передачі українського “и” через англійське “y”, що за звучанням є точнішим відтворенням онімів: Бесідник[4,78] - Besidnyk[5,110], Галич [4,41] - Halych[5,33]. У дослідженому творі, на жаль, переважає перший спосіб їх передачі.

На перших порах засвоєння українського художнього мовлення англomовними літературами переважала передача реалій шляхом транскрипції (транслітерації). У сучасному перекладознавстві проблема відтворення семантико-стилістичної функції реалій при перекладі набула кардинального значення. Проаналізувавши всі можливі точки зору на шляхи і способи передачі реалій, беремо за основу їх класифікацію, запропоновану Зорівчак Р.П. [2]. Вироблена нею класифікація є найповнішою.

М.Скрипник в англomовному перекладі «Захара Беркута» вдається до таких способів передачі реалій:

1. ТРАНСКРИПЦІЯ І ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ. Транскрипцією позначають віднайдення якомога точнішого відповідника через запис звучання слів (у тому числі реалій) мови-джерела графемами мови-сприймача. Спосіб транскрипції найчастіше застосовують при передачі звучання українських топонімів, антропонімів.Доречність транскрибування передусім цих реалій полягає у тому, що через важливість денотатів вони мають шанси ввійти з часом у периферійні шари словникового складу мови-сприймача. В англomовному перекладі «Захара Беркута» знаходимо такі реалії, передані засобами поєднання транскрипції й транслітерації :

а) антропоніми :1)Мирослава [4, 11] - Miroslava [5,28], 2) Данило [4,10] - Danilo [5,12], 3) Тугар Вовк [4,10] - Tuhar Vovk [5,7] , 4) Чингісхан [4,76] - Genghis Khan [5,153] , 5) Романович [4,77] - Romanovich [5,60-61], 6) Максим Беркут [4,12] - Maxim Berkut [5, 12], 8)Бесідник [4,78] - Besidnyk [5,110], 9) Захар [4,11] - Zakhar [5,10], 10) Акінтій [4,41] - Akintiy [5,55], 11) Бурунда [4,72] - Burunda [5,152], 12) Мстислав [4,76] - Mstislav [5,108];

б) потамоніми: 1)Стрий [4,9] - the Striy [5,5], 2) Опір [4,9] - the Opir [5,5], 3) Яїк [4,139] - the Yaik [5,202], 4) Волга [4,139] - the Volga [5,202], 5) Дон [4,139] - the Don [5,202], 6) Дніпро [4,139] - the Dnieper [5,202], 7) Сян [4,77] - the San [5,73];

в)ойконіми: 1)Синевідськ [4,62] - Sinevidsk [5,86], 2) Корчин [4,62] - Korchin [5,86], 3) Тустань [4,62] - Tustan [5,86], 4) Новгород [4,41] - Novgorod [5,55], 5)Галич [4,41] - Halych [5,33], 6) Тухля [4,25] - Tukhlia [5,30], 7) Канів [4,64] - Kaniv [5,89], 8) Київ [4,56] - Kiev [5,78], 9) Переяслав [4,64] - Pereyaslav [5,89];

г)ороніми : 1)Ясна Поляна [4,122] - Yasna Polyana [5,177] , 2) Зелеміль [4,10] - the Zelemin [5,10], 3)Бескідь [4,27] - the Beskids [5,33] , 4) Підгір'я [4,45] - Pidhirya [5,45];

д)теоніми - назви слов'янських богів :1)Дажбог [4,123] - Dazhboh [5,123], 2) Світовид [4,123] - Svitovid [5,123], 3) Перун [4,123] - Perun [5,123], 4) Дідо [4,123] - Dido [5,123], 5) Лада [4,123] - Lada [5,123], 6)Волос [4,123] - Volos [5,123].

Іноді транскрибуються й назви речей побуту, які є реаліями для мови-сприймача: 1)сажінь [4,25] - sagen [5,14], 2) теорбан [4,84] - teorban [5,119], 3) смерд [4,13] - smerd [5,12], 4) боярин [4,13] -boyar[5,22], 5) бегадир [4,77] - bahadur [5,152], 6) трембіта [4,9] - trembita [5,9]. Це сприяє перенесенню читача в атмосферу чужого мовлення, наближує його до мови оригіналу.

2. ГІПЕРОНІМІЧНЕ ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ. У перекладознавчій практиці досить поширеним методом є переклад реалій, пов'язаний із основоположними поняттями лексичних трансформацій, категоризацією денотата, визнанням ізоморфізму частини і цілого, генералізацією. Проте у тексті нашого дослідження ми знайшли лише один гіперонім: - На копу скликають - на раду громадську,- сказав Максим [4,29] - «They 're calling people to the assembly, the community council», - explained Maxim [5,36]. Реалія «копа» перекладена гіперонімом «assembly», що вміщує значно ширше поняття, яке, однак, не містить у собі сему слова «копа».

3. ДЕСКРИПТИВНА ПЕРИФРАЗА. За допомогою дескриптивної перифрази відтворюють семантику часових реалій селянського календаря, а також інших місцевих реалій (полонина - «a mountain meadow»). В аналізованому оригіналі й перекладі знайдено такі дескриптивні перифрази: 1)скитські монахи [4,40] - a group of roving hermit monks[5,122], 2)запічок [4,10] - the brick oven [5,6], 3)загір'яни [4,125] - those beyond the mountains [5,182], 4) закамарок [4, 86] - a single corner [5,122], 5) плай [4,15] - passageway [5,14], 6)плай [4,16] - foot - path ([5,16], 7)полонини [4,26] - the mountain pasturelands [5,31-32], 8)готури [4,118] - the black cocks [5,128].

4. КОМБІНОВАНА РЕНОМІНАЦІЯ. При цьому способі найчастіше використовується транскрипція з описовою перифразою (значно рідше - з гіперонімом). Це ефективний, але багатослівний спосіб максимальної передачі семантики реалій, зв'язаний з лінійним розширенням тексту. Автор перекладу реалізує її в такий спосіб:

а) транскрипція + гіперонім : 1)Ясна Поляна [4,122] - Yasna Polyana (*Bright Meadow) [5,177], 2)Бесідник [4,78] - Besidnyk (*Speaker) [5,110], 3) Вояк [4,60] - Voyak (*Warrior) [5,83], 4)Червона Русь [4,43] - Red Rus (*Halychyna) [5,58];

б) транскрипція + дескриптивна перифраза :1)сажінь [4,25] - sagen (an old Rus measure of about seven English feet) [5,14], 2) орел - беркут [4,9] - the golden mountain eagle - berkut [5,5], 3) смерд [4,13] - smerd (a derogatory term implying a «stinking»peasant) [5,12], 4) трембіта [4,9] - trembita (mountain horn - a folk wind instrument of Ukrainian mountaineers in the form of a long wooden horn two or three metres long) [5,5-6], 5) Зелеміль [4,9] - the Zelemin [5,6], 6) Галич [4,41] - Halych (a township on the Dniester , which was a capital of the Halych Principality in 1140 - 1255) [5,33], 7) Стрий і Опір [4,49] - the Striy and the Opir (tributaries of the Dniester River, crossing Carpathian northern slopes) [5,5].

5. КАЛЬКУВАННЯ ПОВНЕ І ЧАСТКОВЕ. Особливий вид запозичення, при якому структурно-семантичні моделі мови - джерела відтворюються поелементно матеріальними засобами мови - сприймача. Нами виявлено кілька повних кальок: 1) Сторож[4, 34] - Guardian[5,43] , 2)великокняжий київський престол [4,45] - the Grand Dukedom of the Kiev throne[5,62] .

Частковими кальками можна вважати вислови, які частково перекладаються, а частково будуються з іншомовного матеріалу чи за іншомовним зразком. Часто скалькований вислів доречніший, ніж запозичення через транскрипцію: 1)Червона Русь [4,45] - Red Rus [5,58], 2)Дажбогові - Сонцю [4,48] - Dazhboh, the Sun [5,176], 3) Тухольський прохід [4,27] - Tukhlia Pass [5,32], 4) Дуклянський прохід [4,27] - Duklia Pass + дескриптив «one of the oldest and most convenient passes to Hungary through the Carpathians» [5,33], 5) Бескідь [4,27] - Beskid ranges + дескриптив «a cluster of mountain ranges in the Western and Eastern Carpathians» [5,33], 6)песиголовці [4,10] - dog - headed [5,6], 7) медвідник [4,18] - bear - sword [5,20], 8) корчинська церква [4,122] - Korchian church [5,176], 9)арпадська сторона [4,78] - Arpad side [5,111], 10)Запала долина [4,25] -

the Zapala valley[5,30], 11) Тухольщина [4,10] - land of Tukhlia [5,7], 12)Тухольщина [4,9] - Tukhlia country - side [5,5].

6.МІЖМОВНА ТРАНСПОЗИЦІЯ НА КОНОТАТИВНОМУ РІВНІ. Шлях заміни української чи будь-якої реалії реалією англomовного світу (чи просто англійською лексемою з місткою конотативною інформацією) з іншим денотативним або рівновартісним конотативним значенням.

Із «Захара Беркута» наводимо такі приклади: 1). Сагайдак [4,16] - quiver [5,17]. У даному випадку сема локальності не актуалізована, йдеться лише про предмет, у якому зберігаються стріли. 2).Зуброві постолі [4,12] - animals - hide footwear [5,11]. У цьому випадку конотативна транспозиція поєднується з гіперонімізацією, для досягнення максимальної зрозумілості сприймачем, але сема локальності, на жаль, втрачається. Доречніше було б перекласти цю реалію методом комбінованої реномінації. 3).Дорожні бесаги [4,12] - knapsacks [5,11] . Реалія української мови «бесаги» замінюється реалією англійської мови «knapsacks», бо в ній немає особливої необхідності актуалізації семи локальності, хоча конотація деякою мірою втрачається. 4).Паляниці [4,12] - flat bread [5,11]. Реалія української мови «паляниці», до речі, у множині, замінюється описовим словосполученням у однині «flat bread», яке вказує лише на форму (дослівний переклад - «плаский хліб»), а не на незвичність самої паляниці. Проте цей переклад можна вважати адекватним, але сема актуальності втрачається. 5).Омаста [4,26] - edible fat [5,32]. Діалектизм «омаста» замінений в перекладі словосполученням, яке дослівно означає «їстівний жир». Цей діалектизм у перекладі втрачає своє діалектне забарвлення, в мові перекладу не було віднайдено слово з відтінком діалектності, отже, сему локальності втрачено.

7.КОНТЕКСТУАЛЬНИЙ ПЕРЕКЛАД (ВІДНАЙДЕННЯ СИТУАТИВНОГО ВІДПОВІДНИКА). Це творчий процес, у якому головним орієнтиром виступає контекст. Завдяки ситуативним відповідникам перекладач має змогу не тільки вибрати оптимальний варіант, а й досягти урізноманітнення у перекладі однієї й тієї ж реалії оригіналу, щоб усебічно охарактеризувати її, не переобтяжуючи читача одноманітністю.

1).Так, слово «плай» в тексті нашого дослідження має 4 варіанти, що характеризують його як «путь», «стежка», «прохід»: плай - path [5,15], pathway [5,14 -15], passageway[5,14] foot-path [5,16];

2). У досліджуваному тексті використано лише 3 ситуативні відповідники до слова «полонина» , які характеризують її як «гірське пасовисько», як «луг» і як «гірську луку»; невикористаним залишився метод транскрипції. Перекладачка задовольнилася лише описовим перекладом-дескриптивом і гіперонімом «meadow»: полонина - the mountain pastureland [5,31], meadow [5,5], the mountain meadow [5,6].

3). Реалія «туркомани», яка позначає турецьких завойовників, на українському ґрунті теж є реалією, можливо, навіть англomовного походження «Turk (o) < Turkish + man». В англomовному перекладі використовується метод транскрипції або нульовий переклад (хоча його можна вважати широким гіперонімом - «решта найбільш сміливих»), щоб розтлумачити це поняття англomовному читачеві. Причому автор свідомо припускається помилки, використовуючи форму «Turkomans» замість правильної «Turkomen», мабуть для виділення незвичності цього слова: туркомани -Turkomans [5,204], the rest (of the most courageous) [5,202].

8. КОНТЕКСТУАЛЬНЕ РОЗТЛУМАЧЕННЯ (ІНТЕРПРЕТАЦІЯ) РЕАЛІЙ. Цей вид відтворення семантико-стилістичних функцій реалій нерозривно пов'язаний з цілісністю художнього тексту і полягає у роз'ясненні суті реалій у найближчому контексті. Наприклад, у «Захарі Беркуті» зустрічається така історична реалія, як «копа» у значенні «На Україні в 15-18 ст. - збори сільської громади для розв'язання судових та громадських справ»[6]. Два перекладачі - Дж. Вір і М. Скрипник - пропонують два види перекладу: 1)кора, the community council (Дж.Вір), 2)assembly, the community council (М.Скрипник). Переклад Дж. Віра можна вважати адекватнішим, бо транскрибоване слово «кора» підкреслює незвичність, небуденність явища, імпліцитно вміщає сему «часова маркованість» і «хронологічна інформація» .

В аналізованому перекладі, крім реалії «копа», зустрічаються ще реалії, перекладені методом контекстуального розтлумачення: 1) Морана - «Озеро було під опікою Морани , богині смерті [4,34] - The lake was under the protection of Morana, the goddess of death [5,44], 2) медвідник - «Той держав уже в руках простого, на оба боки острого меча , що його називав медвідником» [4,18] - The latter now held in his hands a straight sword sharpened on both sides, which he called a bear - sword [5,55], 3)Дажбог, Світовид, Перун, Дідо, Лада, Волос - «Він оповідав про діла Дажбога, про побіди Світовиди, про те, як три святі голуби, Дажбог, Світовид і Перун, сотворили землю з пісового зерна, як Дажбог три дні шукав на дні безодні,поки знайшов три зеренця: одне зерно пшениці, друге жита, а третє ячменю, і дарував їх першому чоловікові Дідові та його жінці Ладі; як Перун дарував їм іскру вогню, а Світовид волосинку, з котрої зробилася корова і пастух, що його назвали Волосом»[4,123] - «He spoke about the deeds of Dazhboh,about the victories of Svitovid about how three sacred doves - Dazhboh , Svitovid and Perun - had created the earth out of a grain of sand, how Dazhboh had searched in a bottomless abyss till he found three seeds - one of wheat, the second of rye and the third of barley -

and presented them to the first man Dido and his wife Lada; how Perun presented them with the spark of fire and Svitovid - with a single hair ,out of which after his blessing, came a cow and a herdsman who was named Volos» [5,179].

Іноді контекстуальне розтлумачення реалій охоплює дескриптив і гіперонімічне перейменування або перекладається просто дескриптивом. Наприклад, реалія «копний майдан» передана дескриптивом «the centre of the common»: «Засумувала і стара липа на копнім майдані за селом» [4,34] - «The linden in the centre of the common beyond the village also seemed to droop with sorrow»[5,45].

Метод уподібнення, або субституції, який входить до класифікації методів, запропонованої Р.П.Зорівчак, полягає у відтворенні семантико-стилістичних функцій реалії мови-джерела іншомовним аналогом - реалією мови-перекладу. У повісті «Захар Беркут» не виявлено реалій, які були б перекладені методом уподібнення, бо останній взагалі застосовується досить рідко, як зазначає Р.П.Зорівчак, і ми мали змогу в цьому переконатися .

Проаналізувавши способи передачі реалій у повісті «Захар Беркут» англійською мовою, можна зробити висновки щодо композиційної заданості реалій у художній тканині першотвору і місця їх у перекладі.

Більшість реалій твору виступають у ролі художніх деталей, є його вагомими компонентами, що активно функціонують у сюжеті, створюючи яскравість і образність національної специфіки.

Назва твору є дуже важливою його частиною, ключем до світобачення письменника. У більшості випадків повне осмислення заголовку можливо лише в мегахконтексті, на широкому історико-філологічному тлі, оскільки заголовки часто вміщують алюзії і вимагають від читача всебічних знань. Реалія в заголовку дуже багата фоновією інформацією і, поруч з денотативною семантикою, сповнена конотативною, зокрема національно-культурною.

Назва «Захар Беркут» у своєму транскрибованому перекладі «Zakhar Berkut» багато в чому втрачає в конотативному плані :

1. Ім'я «Захар», грецького походження, має значення «божа пам'ять» або «божий слуга» [7]. Ми не можемо напевне визначити і однозначно стверджувати те, що І.Франко свідомо віднайшов це ім'я для того, щоб якнайкраще, якнайвлучніше охарактеризувати старого Захара, який був останнім охоронцем Ясної Поляни - контини давніх слов'янських богів, але ім'я дібране дуже вдало .

2.Прізвище «Беркут», крім семи «прізвище», вмотивоване значенням «вільний, нескорений птах». З сюжету бачимо, що це ім'я дійсно проходить крізь твір наскрізним символом нескореності, сміливості й національної гідності. Краще було б у виносці подати ці додаткові значення, щоб не втрачалась алюзивність імені й прізвища .

ЛІТЕРАТУРА

1. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад(на матеріалі англійських перекладів української прози).-Львів: Вид-во при Львівському ун-ті, 1989.-216с.
 2. Федоров А.Ф. Основы общей теории перевода. М.: Международные отношения, 1946.-189с.
 3. ШаховаК.А., БакановА.Г. Заметки о переводе слов-реалий//Теория і практика перекладу:Респ. міжвід. наук. зб./ Київ. держ. університет.-1979.-Вип.2.-С.93-99.
 4. ФранкоІ.Я. Зібрання творів: У 50 т.- К.: Наукова думка,1978.- Т.16.- 511с.
 5. Franco I. Zakhar Berkut. Novel. - Kiev.: Dnipro, 1986.- 212s.
- Словник української мови: У 10 т.- К.: Наукова думка, 1970-1979.- Т.4.- 840с.